

дин път загрижена, спокойна, сериозна критика. Резултатът? Социалистическа България можеше да се гордее с една значителна фигура в световната англистика.

Тодор Киров

"A HISTORY OF ENGLISH LITERATURE"

от МАРКО МИНКОВ

Т. I, изд. „Наука и изкуство“, 1970, 604 стр.

„История на английската литература“, част I, от проф. Марко Минков е труд в известен смисъл и стар, и нов — стар, защото за първи път се появи на бял свят през 1947 г. на циклостил, и нов, защото сега е не само на разположение на студентите на висок печат, но също защото значителна част от него е преработена и преосмислена. Тази нова страна на „Историята“ е резултат на повече от двадесетгодишна активна научноизследователска работа на автора в областта на английската литература на Ренесанса и следващите го периоди, работа, която му е създала световно име. Ето защо новият вариант притежава качества, които го поставят значително над неговия предшественик.

В „Увода“ на своята „История“ проф. М. Минков заявява, че неговата главна цел е „да представя фактите на английската литература като постоянно развиващ се процес; да покаже, доколкото ми е възможно, тяхната връзка с общото развитие на културата и обществото, да проследя еволюцията на нови техники, на нови идеи, на новите подходи и причините, които ги пораждат, придържайки се главно към по-големите фигури. От друга страна, е отдадено сравнително голямо внимание на редица второстепенни автори, тъй като те хвърлят мост над празнини или бележат началото на развитие, което по-късно добива значимост“ (стр. 5).

Това изявление не е само едно намерение, а основен методологически принцип, към който авторът се придържа в проучването на английската литература от нейните наенки (около 650-ата година) до края на седемнадесетото столетие. Всеки принцип обаче може да бъде разбран различно и приложен по различен начин. След като прочетат труда на проф. М. Минков, някои читатели могат да намерят „несъответствие“ между намеренията му, цитирани по-горе, и тяхното претворяване. Това ще се дължи преди всичко на недостатъчно вникване от страна на такива читатели в съществени елементи на този принцип, а също така и на тяхното очакване той да бъде приложен по начин, който да отговаря на личното им теоретиче-

ско-литературно виждане. Това неминуемо ще се получи особено при един читател, който има по-простено разбиране за действията на факторите, които определят литературните явления.

Преди всичко трябва да обърнем внимание на обстоятелството, че проф. М. Минков си поставя задачата да разгледа английската литература „като постоянно развиващ се процес“. В същност това е главната тема на неговия труд. Сред огромнен материал от факти, аргументи и аналитични изследвания „Историята“ излага последователно диалектичното развитие на английската литература, като се започне от староанглийския период, мине се през Средновековието, през Ренесанса и периода, наречен от проф. Минков „Бунта“, и се стигне до появяването на Барока и до неговия късен стадий, когато напълно се утвърждава рационализмът и заедно с установяването на „политическите форми на буржоазната демокрация“ започва началото на модерния период.

В разкриване движението на този процес проф. Минков последователно прилага втория важен елемент на своя теоретически принцип — да покаже връзките на литературата „с общото развитие на културата и обществото“. Самата формулировка ясно показва, че за него литературата не е пряко и просто отражение на действителността. Едно по-внимателно и системно вникване в неговата методология при обяснението на най-общите явления и развитие показва, че той разглежда литературата като израз на съзнанието на дадена епоха, класа или прослойка. На места, макар и разпръснато, намираме формулировки, които пряко потвърждават това наблюдение. Така например, като разглежда характерните особености на Барока, проф. Минков отбелязва факта, че „Бароковият дух намира различен израз в отделните страни в явено съответствие с различните социални условия“ (стр. 458), но общото светосъещане, което е в основата на течението, той търси не в „специфичните условия на отделните страни“ (които са много различни), а в общия, както той се изразява, „мисловен климат“, които намира в условия, общи за всички страни в Западна Европа от онова време.

Факторите, които определят „духа“, който от своя страна поражда общите и специфичните особености на литературата, проф. Минков търси в сложното взаимодействие на многобройните явления на базата и надстройката, литературните влияния от миналото и на другите народи, личните особености на творците и т. н. Проф. Минков прави това не като описва, а като анализира и обяснява на основата на своите огромни познания и култура. Този подход е съпътствуван от здраво чувство за историческата относителност на нещата, чувство, което дава възможност на автора да разглежда и оценява явленията от гледна точка на съответния

исторически период. Едно такова освобождаване се дължи на добросъвестното и обективно проучване на всички факти — това помага на проф. Минков да установи кои сред тях са определящи, и да сведе отношения, които от разстоянието на вековете изглеждат заплетени или необясними, до сравнително прости формулировки. Така се получава картина, която дава представа за сложността на нещата и е едновременно с това ясна и проста. Този подход, — на търсене на сложното и простото, — съчетан с посочените лични качества на автора, му дават възможност да прави убедителни и научно издържани тълкувания и заключения, които често напълно опровергават широко разпространени идеи за дадени периоди и течения, за отделни автори или произведения.

Така например проф. Минков разглежда Средновековието и отхвърля схващането за него „като застояло благо, което се простира между двата върха на класическата литература и Ренесанса“. Той доказва, че епохата в същност представлява непрекъснато развитие, чиито степени се определят от редица „второстепенни възражения“. Първото от тях е през XII в., когато кръстоносните походи поставят Западна Европа в близък и непосредствен контакт с Изтока и откриват пред нея нови хоризонти и идеи. Авторът посочва, че тези походи са колкото израз на породилия се нов дух, толкова и негов симптом: „Те са вдъхновени от черквата, но са преди всичко отдушник на събрала се енергия... на стремеза за териториална експанзия, за нови търговски центрове и пазари.“ По-нататък той разглежда проявата на новите тенденции в другите области на материалния и духовния живот. В смяната, през втората половина на века, на романския с готическия стил в архитектурата, „с което се репават редица технически проблеми в строителството“, той вижда проява на новия дух: „Готическият стил разрушава стените; те изчезват сред изгледи от колони, между които струи светлина, както сред дърветата в гората; линиите на арките сочат нагоре и сякаш чезнат в безкрайността, цялото е сякаш израз на безграничен стремеж, създава впечатление на светлина, простор и надежда. Орнаментите се променят: вместо зигзаговидните линии и геометрически форми или тежки стилизирани фигури, гирлянди от листа обвиват капителите и разкриват едно истинско чувство към природата“ (стр. 63—64).

Авторът проследява също паралелните промени в областта на религията, в чийто център вече не е идеята за ада и последния съд, а „култът към любовта“ и посочва как в резултат на това се създава „много по-лично, индивидуално отношение, което подготвя пътя на мистицизма на късното Средновековие“, както и пътя на протестантството.

Корените на култа към любовта и жената, които оказват дълбоко влияние върху литературата и обосновават промяната от стария

героичен стил към идеите и тона на романсите, проф. Минков намира в социалните условия в замъците на благородниците, във влиянието на класическата литература и на традициите на испанските мури. По такъв начин той обяснява литературните явления на периода, които други историци обикновено само описват. Тези обяснения стават естествена и убедителна основа за разглеждане характера на английската лирика от XII в. — на любовните и сатирични песни и на песните на социален протест (вж. стр. 93).

По-нататък авторът проследява промените в обществения живот през периода до XV в. — разрастването на влиянието на средните класи, появата и ролята на големите търговски гилди (стр. 107 и сл.), социалните, политическите и други условия (корупцията през управлението на Ричард II, узурпацията на трона от Хенри IV, войните на Розите, които бележат упадък на феодалния строй, холерните епидемии през 1349 и 1361 г.) — условия, които довеждат до периода на социалните въълнения, достигнали върхна точка в селското въстание от 1381 г. По такъв начин се обяснява защо „политическата сатира става все по-често явление“ и как се формират условията, които откриват „пътя за едно хуманистично възраждане подобно на това в Италия“ и за появяването на нова литература, „адресирана към една по-култивирана и интелигентна публика“.

На този исторически конкретизиран фон е разглеждано творчеството на най-значителните фигури на века — социалната сатира на Уилям Лангълд, произведението на Чосър, които са израз на новия дух, развитието на средновековната драма и т. н.

От друга страна, проследяването на обществено-историческото, културно и, на първо място, литературно развитие на Средновековието очертава не само неговите различни етапи — неговите върхни точки и упадък, но така също и тенденциите, от които изстрава новото в периода на Хуманизма и Ренесанса.

Естествено най-голямо внимание — и по обем, и по разработка, проф. Минков е отделил на Ренесанса, на прехода към Барока и на самия Барок — периоди, които той от дълги години изследва и в чието тълкуване има значителен принос.

В раздела „Върхният Ренесанс (1579—1598)“ намираме икономическо-социален портрет на периода, който е точен и правилен, макар и добре познат. Едновременно с това проф. Минков успява да даде ясна представа за „мисленето на хората от времето на Елизабет“ — на тяхното схващане за света, за материята и човешката психика, отношението им към религия и морални ценности, причините за техния оптимизъм, техния интерес към богатството на материалния свят и т. н. — всичко това помага не само да се разбере по-пълно смисълът на литературата от този важен

период, но така също и характерът на нейната художествена специфика.

В тази глава авторът разглежда подробно развитието на поезията от времето на Елизабет I, но съсредоточава главно вниманието си върху драмата, която е върхно постижение на периода. Той запознава читателите с условията на театралната сцена и приетите условности на драматургията жанр и с различните влияния, разглежда творчеството на предшествениците на Шекспир и проследява развитието на великия драматург до края на века.

По протежение на целия свой труд проф. Минков спори с други учени, взима становища и предлага нови интерпретации — това дава подчертано приносен характер на неговата „История“. Като примери могат да бъдат посочени: неговото тълкуване на алегорията в „Пиърс Орачът“ от Ленгленд, проследяването на творческото развитие на К. Марлоу, разкриването на начина, по който Шекспир трансформира условностите на дворцовата комедия, разработката на структурните особености на драмите на Флетчър и тълкуването на концепцията за трагикомедията — да споменем само някои от случаите. Но, както е отбелязано по-горе, в този труд проф. Минков си поставя като главна задача да проследи процеса на развитието на английската литература от началото до края на XVII в. И именно в тази насока той прави своя най-значителен принос. Преди всичко той принос се състои в проследяването на общото развитие на литературата и в частност на литературните стилове в сравнение с изобразителните изкуства и със светоусещането на съответните периоди. Този принос се състои също в новата периодизация, която той предлага, и в тълкуването, което той прави на литературните категории на Ренесанса и Барока.

Проф. Минков въвежда едно ново понятие в периодизацията на английската литература от края на XVI и началото на XVII в. — това е „Периодът на Бунта“, който обхваща критическите години от 1658 до 1612.

В чудесна кратка характеристика на обществените условия през последните години от царуването на Елизабет I и началото на царуването на Джеймс I авторът разкрива причините на социалната криза, която слага край на „компромиса на династията на Тюдорите“, определял особеностите на общественото развитие на Англия през XVI в. Проф. Минков извежда творчеството на младите автори, които се формират като творци през този период, от условията на създаденото положение — като например сатирата на Джон Дън, драмата на Бен Джонсън (форма на „драматизация на римската сатира“), както и развитието на късния Шекспир.

Онова, което проф. Минков има пред вид, когато въвежда термина „Бунт“, е чувството на недоволство и „яръстна реакция срещу патриархизма и идеализацията на любовта“.

намерили израз в подчертано сексуалното и личично отношение към любовта, в тенденцията да се извлича поетичната образност „от ежедневието, положителните науки, залата за дисекции и съдилищата“, а така също и в изброитването на нов, по-сбит и компактен стил.

„Бунтът“ според автора е част от Ренесанса, защото „макар и да е противоположен по настроение на Ренесанса, не бележи промяна в своето виждане“, нито отрича „основните положения“ на Ренесанса, както прави Барокът.

Проф. Минков споменава също, че на „Бунта“ може да се гледа като на „триумф на една по-местна (т. е. по-английска) и буржоазна култура над аристократичната, и предимно италианска култура на върхния Ренесанс“, но за съжаление той не разработва тази мисъл и не я интегрира в тълкуването на движението, което дава.

Проф. Минков определя Барока като „виждане“, чиито художествен израз, особено в сравнение с Ренесанса, създава „чувство на напрежение, чувство за нещо почти истерично“. Той отбелязва, че поради различни социални условия този дух (проявен най-ясно в архитектурата и изобразителните изкуства) намира различен израз в различните страни: „Най-типичният и най-краен вид барокото изкуство, за което отначало терминът бе изключително използван, се среща в католическия Юг, в страните на контрареформацията. Абсолютната Франция развива по-строга класически и помпозен стил, докато демократична Холандия изработва нещо толкова трезво буржоазно, че на пръв поглед то изглежда като отрицание на Барока. Английският Барок е някъде по средата между холандския и френския, макар че клони повече към първия.“ (стр. 458).

Авторът обяснява разочарованието в Англия, намерило израз в „Бунта“, с икономическата депресия, която страната преживява през този период, но, както той се изразява, „зад него се крие едно по-общо разочарование, което обхваща голяма част от Западния свят“ — разочарование, което поражда новия дух, залегнал в основите на Барока. Проф. Минков намира причините за неговото появяване в съмнението и скептицизма, дошли в резултат на новите астрономически открития, които разрушават съществуващата представа за света и подкопават основите на религията. Както изтъква авторът, религията едва ли е имала голямо значение за горните слоеве на аристокрацията даже в „богобозлива Англия“. От друга страна, практическата средна класа е била впила религията така здраво „в своята класова идеология“ — пурианизма, че новите открития не са могли да я смутят. Но между тези два полюса е имало огромен брой хора, които все още не са били в състояние да се откажат от своята вяра, тъй като „научната мисъл, естественият антипод на всичко това, е все още в своето дет-

ство". Смутени дълбоко от новите насоки на мислене, тези хора реагират, „като се вкопчват в религията с нов емоционален жар“, в резултат на което религията „навлиза в литературата по-дълбоко и с по-голяма страст от който и да е било друг път“ (вж. стр. 458—459). По такъв начин проф. Минков обяснява чувството на несигурност и напрежение, залегнало в основата на новото изкуство — чувство, което в Англия се засилва от социално-политическия конфликт, който разтърсва страната („Истинската власт на нацията е сега определено в ръцете на капиталистическата класа, макар че тя все още не е овладяла машината на нейното упражняване; тази класа обаче прави опити да постигне и това, и нейните искания стават все по-агресивни с напредването на века“, стр. 460—461).

В подкрепа на своята теория авторът обръща внимание на паралелното развитие в изкуството на елинистичната епоха при разпадането на езичесвото.

Проф. Минков прави и друг значителен принос — в разглеждане същността на литературата на Барока. Преди него различни литературни теоретици са се опитвали да обяснят особеностите на литературния Барок, като механически прилагат към него категориите на немския изкуствовед Вьолфлин за Барока, които се отнасят към архитектурата и изобразителните изкуства. Проф. Минков предлага нови категории, които съответствуват на категориите на Вьолфлин; но неговите категории са изведени от и напълно отговарят на спецификата на словесното изкуство (този проблем е разработен от него порано в отделна студия, вж. *Baroque Literature in England*, Sofia, 1946).

Една от съществениите достоинства на „Историята на английската литература“, ч. I, е, че в нея писателите са разглеждани преди всичко от специфична литературна гледна точка. Това авторът прави, като се основава не само на своите големи познания на литературните факти и закони, но така също и на своя изключителен естетически усет. Анализът на различните художествени структури помага на читателя да вникне по-дълбоко в особеностите на разглежданите произведения и да разбере истинските причини за тяхното естетическо въздействие.

Научната изискателност на проф. Минков определя неговата справедливост към авторите — те са представени не само с техните достоинства, но и с техните слабости. Но има случаи, когато той стига до странични въпроси при разглеждането на качествата на някои писатели. Така например при разглеждане на сонетите на Ренесанса той разисква въпроса за искреността на съответните поети. Вярно е, че като форма сонетите са нещо много лично, но техният ефект би трябвало да се извлече, като се разгледат само тяхната тематика, образност и прозодия, без да се намесват извънлитературни фактори. Вярно е също, че сведенията за личния характер на писателя

и за обстоятелствата на неговия живот ни помагат да разберем някои съществени страни от неговото творчество, но ако се минат известни граници, такива сведения стават самоцелни. Общо взето, проф. Минков дава биографичен материал (когато това е възможно) в граници на необходимото, затова случаят с Милтън и отношението на дъщерите му към него звучи в противоречие с основния тон на „Историята“.

Както беше отбелязано по-горе, проф. Минков притежава здраво историческо чувство, което му дава възможност да измъкне от сложното присъствие на факти в отдалеченото минало онези, които са главни и определящи. Това не само изяснява и опростява картината на нещата, но спасява също автора от празните ями на догадките и личните тълкувания, в които пропадат толкова много литературни истории. Но сред многобройните успешни примери от този вид се срещат един-два, които будят недоумение. Обяснението на пролетната любовна лирика от XIII в., макар и дадено с известни уговорки, звучи почти наивно: „При примитивните условия на живот през Средновековието — не е имало стъкла на прозорците, печки, уединение — зимата почти неизбежно е налагала известно ограничение над любовта и пролетта е бележела освобождаването на набрана енергия“ (стр. 89). Друг пример е извличането на сетивното богатство на литературата на Ренесанс от богатата уредба на буржоазния дом. Това са по-скоро две паралелни развития, а не причина и следствие.

Но това са изолирани и относително дребни случаи. Ако „Историята на английската литература“, ч. I, има недостатъци, то те са от съвършено различен вид. На гърба на нейната титулна страница четем следното: „Историята на английската литература“ е предназначена за студентите от специалността английски език при СУ, за преподаватели по английски език и литература, както и за всички, които се интересуват от въпросите на английската литература.“

Като труд, адресиран до преподавателите по литература и до всички, които се интересуват от въпросите на английската литература, „Историята“ напълно задоволява, но като учебник за студенти — не. Преди всичко авторът не е взел пред вид характера на обучението в нашите гимназии. Правилно или не учебните програми дават на учениците много оскъдни познания по класическа литература и литературите на западноевропейските народи до края на XVII в. А в своята „История“ проф. Минков непрекъснато борави с огромен материал от тези области, като взима много неща за дадени. Никой не може да оспори неговия принцип на разглеждане на английската литература в контекста на едно по-широко развитие, но това трябваше да бъде направено по такъв начин, че да не затруднява студентите — редица чисто илюстративни примери можеше да бъдат из-

пуснати, а същественият да се въвежда така, че студентите да ги разберат без допълнителни справки. Общо взето, проф. Минков взима много неща за известни или за разбиращи се сами по себе си. Това важи не само за литературно-историческите справки, но и за спорните въпроси, по които той взима становище.

В желанието си да предаде нещата в тяхната пълнота, авторът понякога предлага много материал, събран на едно място, така че той мъчно може да бъде погълнат. Така например в частта върху ролята на келтите за покръстването на англосаксонските племена на страница и половина се срещат повече от двадесет исторически и географски имена (стр. 35—36).

Следвайки своите понякога сложни аргументи, проф. Минков често се отклонява или дава странични сведения, така че става мъчно за един студент да си пропрати път в материята. Вярно е, че такава самостоятелно проправяне на път има и свои положителни страни — бъдещият специалист се научава да отдели важното от маловажното и да прояви творческо отношение. Но, струва ми се, че той първо трябва да бъде изведен до известно ниво, а в „Историята“ на проф. Минков студентът е оставен сам да се научи да плува, или сам да се удави.

Акцентите и съотношението в разработката на различни страни на материала също показват, че авторът невинно се съобразява с изискванията на един учебник. Така например той проследява подробно развитието на драматургическото майсторство на Шекспир, но не и развитието на неговото хуманистично светоусещане, може би защото смята, че като задача това е по-лесно и студентите могат сами да се справят. Но характерът на един учебник изисква тази страна в творческото развитие на Шекспир да бъде очертана поне в най-общи линии.

Като друг пример можем да посочим разработката на „Хамлет“. Проф. Минков заявява, че „Хамлет“ е пиеса, която, „може да се каже, изразява квинтесенцията на бунта“. През едно изречение намираме, че идейната оценка на драмата, а именно че нейният герой „се бори за справедливост като изразител на новия дух на разочарованието“ (но това е казано по такъв начин, че ударението пада на нещо друго). По-нататък подробно се говори за първоизточниците и предшествениците на трагедията. Авторът се съсредоточава главно върху въпроса за същността и развитието на образа на отмъстителите меланхолик и върху начина, по който той се проявява у Хамлет. Неговото намерение е съвсем ясно. Той иска да покаже, че проблемът, за който толкова мастило е било изхабено — защо Хамлет се колебае и отлага, — може да бъде изяснен само като се подходи исторически, само ако се разбере, че като образ

Хамлет възпелаша някои общоприети представи на времето. Разчиствайки пътя си по този начин, проф. Минков показва, че онова, което е най-съществено за героя, е, че той изразява трагедията на едно цяло поколение — „на гневните млади хора на своето време“.

Проф. Минков отбелязва, че „макар и да е определен в много други посоки от съвременни теории“, портретът на Хамлет притежава универсално значение, тъй като всеки, макар и в по-малък мащаб, се е изправял пред неговите проблеми. „Това, разбира се, не е единствената причина за особено привлекателност на неговия образ. . . Още по-важно в това отношение е крайната сложност, почти безкрайната многообразност, която характерът притежава; той е мислител, той е ироничен, той е човек на действието и човек, който потъва в мрачни мисли, той е благ другар, измъчана душа — той съчетава толкова много противоположни черти, че оставаме с впечатление, че никога няма да можем да ги преодолеем и проникнем до истинския Хамлет. . . Онова, което обединява в хармонично цяло тези качества, е силата на неговите чувства“ (стр. 372).

Проф. Минков прави наблюдението, че драмата обединява в своите пет действия „сложността на едно цяло общество“, което се дължи на факта, че на Хамлет са противопоставени цяла поредица от индивиди, и завършва със следните думи: „Тези контрастиращи линии. . . са вплетени в една интрига, която въпреки някои необясними и нелогични неща има единство, издига се с равномерни стъпки до своята кулминационна точка. . . и отново се сгъва, за да стигне своя неизбежен край — Хамлет загива. . . , но той е постигнал своята задача, ние сме въздушевени от едно възвишено чувство и сме изпълнени от надеждата за едно по-добро бъдеще“ (стр. 373).

Човек се съгласява с начина, по който проблемите на „Хамлет“ са поставени и изтъкнати, но не може да се съгласи с тактиката на тяхното представяне. Тази тактика има пред вид по-скоро специалиста, отколкото студента. Някои проблеми, които са важни за студента (като например идеите на трагедията), са само съобщени, а трябваше да бъдат разработени; други, които са важни за учения (например за образа на отмъстител-меланхолик), са подробно разработени, а трябваше да бъдат само съобщени.

Но ако „История на английската литература“, ч. I, от проф. М. Минков не е много успешна като учебник, то като изследване на даден период от историята на английската литература тя е труд, с който могат да се гордеят и страните с най-напредналата англицистика.

доц. Владимир Фялтов